

Od „posledního“ k „nejbližšímu“ dědici? K vývoji postavení manželky v česko-rakouském a československém dědickém právu

Ondřej Horák

*Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta;
Masarykova univerzita, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: onhorak@post.cz
ORCID: 0000-0003-3549-6539*

From the “Last” to the “Closest” Heir? On the Evolution of the Wife’s Position in Czech–Austrian and Czechoslovak Law of Succession

Abstract:

The paper deals with the changes in the position of the wife in law of succession (both as an intestate heir and as a person entitled to the forced share) in the Czech lands from the middle of the 18th century to the present day, and also with discussions about the adjustment of her inheritance-legal position in Czech-Austrian jurisprudence at the beginning of the 20th century (during the recodification of ABGB) and in the 1920s (in connection with the interwar recodification). The evolution of law of succession in the Czech-Austrian area and in the European context is characterized by the strengthening of the position of spouses; in the domestic regulation of law of succession as a whole and especially in the intestate succession, we can see a shift from “consanguinity” to consideration of “needs” and “merit”. In the Czech lands, however, there is a different approach in the intestate law, where the position of the wife was gradually strengthened (the turning point was in particular the 1st sub-amendment of the ABGB in 1914, inspired by the German BGB in 1896), and when regarding the forced share, where her position (unlike in Austria) has not yet been improved (despite repeated efforts at the beginning of the 19th century during the finalization of the ABGB, at the beginning of the 20th century during the preparation of the amendment of the ABGB, in the 20s of the 20th century in connection with the interwar recodification, and at the beginning of the 21st century during the preparation of the 2012 Civil Code).

Keywords: woman; wife; law of succession; intestate succession; forced share; forced heir

Klíčová slova: žena; manželka; dědické právo; zákonná posloupnost; povinný díl; nepominutelný dědic

DOI: 10.14712/2464689X.2022.38

„Stáváš se navždy zodpovědným za to, cos k sobě připoutal. Jsi zodpovědný za svou rúži...“
„Jsem zodpovědný za svou rúži...“, opakoval malý princ, aby si to zapamatoval.

Antoine de Saint-Exupéry, kniha Malý princ
Věnováno památce Emanuela Tilsche (1866–1912)

Z historicko-právní perspektivy představuje dědické právo pomyslnou „křižovatku“ i „lakmusový papírek“. Propojuje se v něm aspekt rodinný s majetkovým i absolutní s relativním, a proto také spolehlivě reflektuje míru společenských změn. Málokterá oblast soukromého práva prošla za posledních sto let tolika změnami. Jen v posledních dvaceti letech došlo v řadě evropských zemí k uzákonění reforem dědického práva (ve Francii v letech 2001 a 2006, v Německu v roce 2009, v Rakousku v letech 2004 a 2015), přičemž všechny v nějaké podobě modifikovaly úpravu týkající se pozůstalých manželů.¹

V proměnách postavení manželů (a zejména manželek) v dědickém právu se odráží praktická i symbolická rovina. Můžeme pozorovat jak pnutí mezi fakticitou a normativitou, tak přímé i nepřímé změny právní úpravy. Důležitá je provázanost s jinými oblastmi soukromého práva, jak rodinným, tak závazkovým právem – z dotčených institutů můžeme uvést (před)manželské smlouvy, majetkové společenství manželů, věno, vyživovací povinnost, darování mezi manžely, započtení darů na povinný díl a na dědický podíl, základní vybavení rodinné domácnosti, způsoby zániku manželství či porušení manželských povinností (nevěra). Dále musíme zdůraznit provázanost se sociálním vývojem i individuální situací rodiny – majetkovými poměry, zaměstnaností žen, péčí o děti, rozvodovostí či věkem dožití.

Ve vývoji dědicko-právního postavení manželů v českých zemích můžeme uvést dvě zlomová období – počátek 20. století jako mezník převážně pro soukromé právo a polovinu 20. století jako mezník vývoje domácího práva jako celku.

1. Manžel(ka) v dědickém právu – pojem, principy, kazuistika

V rámci tématu manželky v dědickém právu budeme sledovat vývoj jejího postavení jako zákonné dědičky a jako oprávněné z povinného dílu od poloviny 18. století do současnosti. Odráží se v něm principy rodinné solidarity, pořizovací volnosti i ochrany dobrých mravů.²

Nejprve, pro přiblížení různorodosti řešené problematiky, můžeme uvést některé sporné (ne)řešené otázky: 1) „pozapomenutá“ závěť ve prospěch bývalé manželky – *clausula rebus sic stantibus* v dědickém právu?, 2) „příležitostná“ přítelkyně dědicem – tzv. *Mätresse*

¹ K charakteru a reformám dědického práva: DUTTA, A. *Warum Erbrecht? Das Vermögensrecht des Generationenwechsels in funktionaler Betrachtung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014; SCHRÖDER, R. *Abschaffung oder Reform des Erbrechts. Die Begründung einer Entscheidung des BGB-Gesetzgebers im Kontext, sozialer, ökonomischer und philosophischer Zeitströmungen*. Ebelsbach: Gremer, 1981; WELSER, R. (ed.). *Zivilrecht. Die Reform des österreichischen Erbrechts*. II/1; II/2. Wien: Manz, 2009; 2010; k dědickému právu v jednotlivých zemích a uskutečněným reformám: SÜB, R. (ed.). *Erbrecht in Europa*. 3. Aufl. Angelbachtal: Zerb, 2015.

² K zákonnému dědickému právu v české literatuře dosud nekomplexněji: TILSCH, E. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*. Část 1. Praha: Bursík & Kohout, 1905 (reprint: 2014), s. 67 a násl. (k zákonné posloupnosti), s. 112–117 (k posloupnosti nemanželských příbuzných) a s. 125–141 (k právu pozůstalého manžela). Dále bude navázáno také na úžeji zaměřený příspěvek: HORÁK, O. *Potomci, manžel a předci nepominutelnými dědici? K proměnám povinného dílu od konce 18. století do současnosti*. In: ŠÍNOVÁ, R. (ed.). *Poceta Milaně Hrušákové*. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 123–136.

ssen-Testament či *Geliebten-Testament*?, a 3) spoludědění manželky a přítelkyně – spolužití ve společné domácnosti?

2. Manžel(ka) a zákonné dědické právo

Pozornost bude v rámci výkladu zaměřena zejména na zákonné dědické právo manželů, u česko-rakouského práva se však dotkneme také dědického práva nemanželských příbuzných,³ které může mít na dědění manželky také vliv. V návaznosti na Emanuela Tilsche⁴ můžeme uvést, že vývojová linie zákonného dědického práva manželů vedla od justiniánského práva přes dědický řád Karla VI. (1720), patent o zákonné dědické posloupnosti Josefa II. (1786), Martiniho osnovu (1796) a haličský občanský zákoník (1797) k ABGB (1811) a dále od 1. dílčí novely ABGB (1914), přes meziválečné osnovy (1931, 1937 a 1938/46) a socialistické OZ (1950 a 1964) až k současnému občanskému zákoníku (2012); důležitým inspiračním zdrojem bylo německé právo při přípravě 1. dílčí novely ABGB (1914) a sovětské právo při přípravě OZ (1950) v rámci tzv. právníké dvouletky. Formálně jde sice o jednu linku, obsahově (inspiračně) však můžeme mluvit o dvou samostatných vývojových liniích, přičemž jako hlavní zlom můžeme chápat novelizaci ABGB na počátku 20. století, kdy pod vlivem německého BGB z roku 1896 dochází k zásadnímu zlepšení postavení pozůstalého manžela.

2.1 Česko-rakouské právo (do roku 1950)

Vývoj dědického práva od poloviny 18. století do poloviny 20. století je v česko-rakouském prostoru spojený s přípravou, aplikací i novelizací obecného zákoníku občanského (ABGB) z roku 1811.⁵ Ještě před jeho vydáním byl v květnu 1786 vyhlášen patent o zákonné dědické posloupnosti (č. 548 Sb. z. s.), jehož úprava platila pro všechny poddané bez ohledu na stavovskou příslušnost a v zásadě byla převzata i do finální verze zákoníku.⁶ Tento patent, jehož autorem byl Johann Bernhard Horten (1735–1786), představoval první reálnou unifikaci oblasti občanského práva v rámci německých dědičných zemí a byl obdobně jako 1. díl josefínského občanského zákoníku z listopadu 1786 (č. 591 Sb. z. s.) výsledkem soukromoprávních kodifikačních prací, které byly zahájeny přípravou Codexu Theresianus (1753–1766) a Hortenovy osnovy (1772–1774). Patent o zákonné dědické posloupnosti byl vyčleněn z 2. dílu 16. kapitoly Hortenovy osnovy, kde však bylo dědické právo manžela upraveno podrobněji a částečně odlišně (srov. 2, 16, § 23 a § 41–48). Větší obsahovou návaznost má patent Josefa II. na dědický řád Karla VI. z května 1720 (*Neue Satz- und Ordnung vom Erb-Recht ausser Testament...*, dále také „NSO“)⁷, který

³ Blíže: WESENER, G. Die Rechtsstellung des unehelichen Kindes in Österreich (vom Mittelalter bis zur Gegenwart). In: *L'enfant. Bd. 2. Europe médiévale et moderne. Recueils de la Société Jean Bodin. T. 36.* Bruxelles: Editions de la Librairie Encyclopédique, 1976, s. 493–516; z domácí literatury nejnověji: TRANŽÍK, J. *Nemanželské děti v novějším právním vývoji*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Brno, 2022. [online]. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/t77oj/Diplomova_prace_Jan_Tranzik.pdf. Všechny online odkazy uvedené v článku byly ověřeny k 31. 07. 2022.

⁴ TILSCH, *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*, s. 139.

⁵ K předchozímu vývoji v rakouských zemích: WESENER, G. *Geschichte des Erbrechtes in Österreich seit der Rezeption*. Graz; Köln: Böhlau, 1957.

⁶ Patent je dostupný na: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1003&page=50&size=45>. [online].

⁷ Dostupné na: http://repertorium.at/qu/1720_erbrecht.html. [online].

se od finálního ABGB lišil zejména tím (srov. NSO, 14, § 4), že pozůstalý manžel, aby dědil spolu s dětmi či jinými příbuznými (vedle tří nebo méně dětí nebo vedle jiných příbuzných ze vzestupné či pobočné linie čtvrtinu pozůstalosti, u více dětí stejný díl), musel být chudý a na podobu jeho dědického práva dále mělo vliv, zda s ním dědily pouze děti zůstavitele nebo také společně děti (pokud dědilo některé dítě ze společného manželství, získával dědický podíl jen k požívání, jinak do vlastnictví). Na rozdíl od justiniánského práva (resp. Nov. 117, 5) se chránila nejen nuzná vdova, ale i nuzný vdovec.⁸

Po přijetí 1. dílu josefinského občanského zákoníku, který však zahrnoval jen právo osob (z pohledu dědického práva bylo důležité zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí zakotvené v kapitole IV, § 16⁹), mělo být jako 2. dílem navázáno dědickým právem, probíhaly o něm v zákonodárné komisi porady, ale k jeho vyhlášení nakonec nedošlo.¹⁰

Zákonnými dědici byli podle josefinského patentu především příbuzní (bez ohledu na to, zda manželského či nemanželského původu). Pozůstalý manžel nebyl řazen do žádné ze šesti dědických tříd (§ 3–22) a stával se dědicem až v případě, že nedědil nikdo z příbuzných uvedených v těchto třídách (§ 23). Vedle dětí získal pozůstalý manžel (ať měl majetek nebo ne) odpovídající díl pozůstalosti k požívání (u tří a více dětí stejný díl, u méně než tří dětí nebo v případě absence potomků čtvrtinu pozůstalosti) do doby uzavření nového sňatku (§ 24), což mělo charakter práva na zaopatření.¹¹

Martiniho osnova z roku 1796 a haličský občanský zákoník z roku 1797 (vyhlášený nejprve v únoru v Západní Haliči, a proto se také někdy nazývá „západohaličský“, ale ještě v září téhož roku ve Východní Haliči včetně Bukoviny, a to se stejnou účinností 1. ledna 1798), navázaly na úpravu patentu o zákonné dědické posloupnosti.¹² Změn nebylo mnoho, z perspektivy dalšího vývoje můžeme některé z nich hodnotit pozitivně, jiné negativně. Na jednu stranu bylo v haličském OZ opět omezeno zákonné dědění na manželské potomky (2, § 534), s výjimkou matky a jejích nemanželských potomků (2, § 560), na stranu druhou se zlepšilo právní postavení pozůstalého manžela. Stále sice nebyl řazen do žádné ze šesti dědických tříd (2, § 533–555) a stával se dědicem celé pozůstalosti až v případě, že nedědil nikdo z manželských příbuzných uvedených v těchto třídách (§ 556), při dědění s dětmi (v první dědické třídě) mu náležel stejný dědický podíl k doživotnímu požívání, ale při dědění s jinými příbuznými zůstavitele (v některé z dalších pěti dědických tříd) nabýval čtvrtinu pozůstalosti do vlastnictví (2, § 557).¹³

⁸ WESENER, *Geschichte des Erbrechtes in Österreich seit der Rezeption*, s. 108 a násl., zvl. s. 116–118.

⁹ *Wsseobecná Práva Městská. Díl první*. Vídeň: Trattner, 1787, s. 97. Dostupné např. na: https://kramerius.cbvk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:917caa3a-fa76-11e6-804b-001b63bd97ba#monograph-page_uuid:9660310d-fa76-11e6-804b-001b63bd97ba. [online].

¹⁰ HARRAS-HARRASOWSKY, Ph. von. *Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechtes*. Wien: Manz, 1868, s. 144.

¹¹ Dostupné na: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1003&page=55&size=45>. [online].

¹² K haličskému OZ blíže: BRAUNEDER, W. Europas erste Privatrechtskodifikation. Das galizische Bürgerliche Gesetzbuch. In: BARTA, H. – PALME, R. – INGENHAEFF, W. (eds.). *Naturecht und Privatrechtskodifikation. Tagungsband des Martini-Colloquiums*. Wien: Manz, 1999, s. 303–320; k dědickému právu v haličském OZ: HORÁK, O. K. A. Martini a první moderní úprava dědického práva. Ke 220. výročí (západo)haličského občanského zákoníku. *Ad Notam*, 2017, roč. 23, č. 6, s. 8–11.

¹³ Viz <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=499&size=55>. [online].

Haličský OZ, který bývá často považovaný za první moderní kodifikaci soukromého práva, resp. souběžně ve Vídni vytištěná osnova OZ (nazývaná také jako Ur-Entwurf či „prvotný“ návrh), se staly východiskem závěrečné etapy česko-rakouské kodifikace, završené vydáním ABGB (1811). V úpravě dědické posloupnosti manželů však žádné důležité změny nenastaly (návrhy na změny měly převážně výkladový charakter), pouze se opět začala rozlišovat výše podílu manžela k požívání podle počtu dětí, došlo tedy k jistému zhoršení jeho postavení.¹⁴ Zásadní změny však nastaly v právu povinného dílu, kterému se budeme blíže věnovat v další podkapitole.

Zákonná dědická posloupnost byla v ABGB upravena v § 727–761. Zákonnými dědici byli především příbuzní manželského původu (§ 730), pozůstalý manžel nebyl řazen do žádné ze šesti dědických tříd (§ 731–751) a měl vedle příbuzných pouze omezené zákonné dědické právo (§ 757–759) – při dědění s dětmi (v první dědické třídě) mu náležel stejný dědický podíl (u tří a více dětí stejný díl, u méně než tří dětí čtvrtina pozůstalosti, ale pouze k doživotnímu požívání), až při dědění s jinými příbuznými zůstavitele (v některé z dalších pěti dědických tříd) nabýval čtvrtinu pozůstalosti do vlastnictví; celé dědictví nabýval pouze v případě, že nebyl žádný dědic ze šesti dědických tříd. Speciálně v případě manželek můžeme ještě zmínit vzájemné dědické právo matky a nemanželských dětí a jejich manželských potomků (§ 754 a 756).¹⁵

Modernizaci (nejen) dědického práva přinesla až rozsáhlá novelizace ABGB z éry první světové války,¹⁶ konkrétně 1. dílčí novela z října 1914, která omezila dědické právo vzdálených příbuzných (snížila počet dědických tříd na čtyři) a rozšířila (po vzoru § 1931 německého BGB) zákonné dědické právo manžela (§ 68–72 cis. nař. č. 276/1914 ř. z.), který nově dědil čtvrtinu pozůstalosti vedle dětí a polovinu vedle zůstavitelových rodičů a jejich potomků nebo vedle jeho prarodičů. V případě nemanželských dětí bylo (po vzoru německého i pandektního práva) zavedeno vzájemné dědické právo nemanželských dětí a matčiných příbuzných (§ 65 a 67 cis. nař. č. 276/1914 ř. z.).

2.2 Meziválečné osnovy

Po vzniku Československa existoval v důsledku recepce podle zák. č. 11/1918 Sb. z. a n. tzv. právní dualismus (dočasně dokonce trialismus¹⁷), kdy v českých zemích platilo bývalé

¹⁴ OFNER, J. (ed.). *Der Ur-Entwurf und die Berathungs-Protokolle des Oesterreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Bd. I–II. Wien: A. Hölder, 1889, Bd I. s. 455–459 (k § 557), Bd. II, s. 397–398 (k § 465) a s. 551 (k § 753). V komentáři Rouček-Sedláček jsou u pramenů k § 757 chybné odkazy v případě 2. dílu Ofnerových protokolů.

¹⁵ K dobově platnému rakouskému právu: TILSCH, *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*, s. 117 (k posloupnosti nemanželských příbuzných podle ABGB) a 133–141 (k právu pozůstalého manžela).

¹⁶ Blíže: DÖLEMEYER, B. Die Revision des ABGB durch die drei Teilnovellen von 1914, 1915 und 1916. In: *Ius Commune*. Bd. VI. Frankfurt am Main: V. Klostermann, 1977, s. 274–303, k dědickému právu (s. 285–288), k dědění nemanželským dětí (s. 286–287), k dědění a povinnému dílu manželů (s. 287–288).

¹⁷ V Hlučínsku – bývalé části pruského Slezska, inkorporované na základě Versailleské mírové smlouvy (k faktickému převzetí došlo 4. února 1920) – platilo po přechodnou dobu ještě německé právo (v oblasti soudnictví, soukromého a trestního práva však došlo k rozšíření působnosti předpisů platných v českých zemích již k 1. květnu 1920, viz nařízení č. 152/1920 Sb. z. a n.). Blíže: STARÝ, M. Právní trialismus Československé republiky: k otázce recepce německého práva. In: MIČKOVÁ, Z. (ed.). *100 roků od vzniku ČSR. Zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „Banskobystrická škola*

rakouské a na Slovensku a Podkarpatské Rusi bývalé uherské právo.¹⁸ To byl pochopitelně nežádoucí stav, a proto se záhy po vzniku státu začalo pracovat na unifikaci řady oblastí právního řádu, zejména pak práva občanského (včetně práva dědického).

Dědicko-právní úprava se v meziválečné éře měnila jen dílčím způsobem, v kontextu soukromého práva však nejčastěji – z devíti předpisů, které rušily nebo nahrazovaly části ABGB, k tomu došlo přijetím tzv. rozlukového zákona (č. 320/1919 Sb. z. a n.; rušil překážku manželství z důvodu cizoložství v § 67 ABGB a uzavřením manželství nově pomíjela dědická nezpůsobilost podle § 543 ABGB pro osoby, které se spolu cizoložství dopustily), zákona o zrušení svěřenství (č. 179/1924 Sb. z. a n.; rušil § 618–645 ABGB) a zákona o osvojení (č. 56/1928 Sb. n. a z.; rušil § 755 a poslední větu § 756 ABGB), dědického práva manželů se však změny dotkly jen nepřímo.¹⁹

Na rekonstrukci občanského práva se začalo pracovat záhy po vzniku Československa.²⁰ Vznikly celkem tři osnovy – superrevizní návrh v roce 1931 (také „SN 1931“),²¹ vládní návrh v roce 1937 (také „VN 1937“)²² a vládní návrh ve znění úprav společného podvýboru sněmoven v letech 1938/46 (také „VN 1938/46“),²³ v oblasti dědického práva se lišily jen v dílčích otázkách.

U problematiky zákonného dědického práva pozůstalého manžela se důsledně navázalo na ABGB, Svobodův subkomitét pro dědické právo z roku 1921 udělal (na rozdíl od práva povinného dílu) jen stylistické změny²⁴ a úprava v osnovách (§ 668–671 SN 1931 a § 568–572 VN 1937 i 1938/46) se lišila jen u zákonného odkazu movitostí náležejících k manželské domácnosti (ve srovnání s § 758 ABGB i § 571 VN 1937 a 1938/46 nebyl

---

právních dějin“, konané v dnech 22.–23. marca 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum, 2018, s. 70–81.

¹⁸ Nejnověji: LACLAVÍKOVÁ, M. *Slovensko v Československu (1918–1938). Prameny súkromného práva a súdna prax*. Praha: Leges, 2019, s. 108 a násl. K slovenskému právu dobově: FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. (eds.). *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banske právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou)*. 2. přeprac. vyd. Bratislava; Praha: Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi; V. Linhart, 1935 (1. vyd. 1924, reprint 1998). Šlo o přehled zpracovaný podle maďarského díla K. Szladitse.

¹⁹ Přehledně k postavení ženy v meziválečném dědickém právu: MIKULOVÁ, M. *Žena v právním řáde československém*. Praha: nákl. vl., 1936, s. 121–126.

²⁰ Vývoj přípravných prací podrobně popsal (v úvodu důvodové zprávy k vládnímu návrhu občanského zákoníku) sekretář komise JUDr. Jan Srb z Ministerstva spravedlnosti. Srov. *Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník*. Praha: Národní shromáždění ČSR, 1937, s. 235 a násl. Archiválie k rekonstrukci jsou uloženy v Národním archivu, ve fondu Ministerstvo spravedlnosti (kart. 295–299 a 301–303), Ministerstvo spravedlnosti – dodatky (kart. 1962–1963, které dosud nebyly využity) a Ministerstvo unifikací (kart. 49–50 a 155–158). Nejnověji srov. KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: ÚSP AV ČR, 2021 (zevrubný úvod a edice osnov 1937 a 1938/46).

²¹ *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský. Návrh superrevizní komise. Díl I. Text zákona. Díl II. Důvodová zpráva*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931. [online]. Dostupné na: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/19238>, <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/11516>.

²² *Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník*. Praha: Národní shromáždění ČSR, 1937. [online]. Dostupné na: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/7035>. http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/tisky/T0425_71.htm.

²³ LUBY, Š. (ed.). *Československý občanský zákoník a slovenské súkromné právo*. Bratislava: Právnická jednota, 1947.

²⁴ SVOBODA, E. (ed.). *Dědické právo. Návrh subkomitétu pro revizi občanského zákoníka pro Československou republiku*. 2. vyd. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924, s. 64.

v § 670 SN 1931 uveden „jako přednostní odkaz“; současný § 1667 OZ navazuje na znění SN 1931, což může přinášet interpretační problémy).²⁵

2.3 *Československé a české právo (od roku 1950 do současnosti)*

Až tzv. právníká dvouletka (1948–1950) přinesla výrazný zlom jak v právním postavení manželů, tak v právu dědickém, občanském i celkově. Došlo k unifikaci, většímu zohlednění slovenského (uherského) práva, ke zlepšení postavení manželů i zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí.²⁶

V občanském zákoníku z roku 1950 (zák. č. 141/1950 Sb.) bylo preferováno dědění ze zákona (§ 526–533). Existovaly pouze dvě široké dědické skupiny s právem reprezentace: v první skupině dědili rovným dílem zůstavitelovy děti a pozůstalý manžel (§ 526) a do dědického podílu dětí nastupovaly rovným dílem jejich děti/potomci (§ 527); nebylo-li potomků, dědil ve druhé skupině pozůstalý manžel, rodiče a tzv. spoluživící osoby (§ 528), dědilo se rovným dílem, pozůstalý manžel však vždy nejméně jednu polovinu (§ 529), do dědického podílu nedědicího rodiče nastupovaly rovným dílem jeho děti, nebylo-li jich, pak jeho rodiče (§ 530); pozůstalý manžel žijící se zůstavitelem ve společné domácnosti „dědil“ vedle svého podílu nedoplatky zůstavitelovy odměny za práci a opětujičích se důchodů až do výše jednoměsíčního příjmu a zůstavitelovo obvyklé domácí zařízení (§ 531).

Dědicko-právní úprava navazovala jak na sovětské právo (což bylo dobově vyzdvihoováno), tak na meziválečné osnovy (to už zdůrazňováno nebylo). Z formálního hlediska skutečně výše představená ustanovení připomínají dobové sovětské dědění ze zákona, které bylo nově upraveno ve výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 14. března 1945: dědilo se ve třech skupinách, v první skupině byly povolány děti, pozůstalý manžel, práce neschopní rodiče zemřelého a jiné práce neschopné osoby, které měl zemřelý v zaoopatření alespoň jeden rok před svou smrtí (do té doby musely být tyto práce neschopné osoby také nemajetné); ve druhé skupině práce schopní rodiče a nebylo-li jich, ve třetí skupině sourozenci zemřelého. Dále se u potomků zůstavitele uplatňovalo právo reprezentace (jejich nástupnictví na místo zemřelého potomka).²⁷ Obsahově však úprava navazuje také (a v případě dědění manželů zejména) na meziválečné osnovy. Pokud bychom chtěli použít dobově užívanou metaforu, „nové sovětské měchy“ byly naplněny jak „novým sovětským“ vínem (dědění manželů stejným dílem v první dědické skupině, myšlenka dědění spoluživících osob), tak i „starým prvorepublikovým“ (dědění manžela jak v první, tak ve druhé dědické skupině, ve druhé skupině pak nejméně polovinu zůstavitelova majetku; nástupnictví sourozenců do dědického práva rodičů; dědění prarodičů; právo pozůstalého manžela na obvyklé domácí zařízení). Můžeme shrnout, že úprava zákonného dědického práva v OZ 1950 představovala promyšlenou syntézu prvorepublikových a sovětských

²⁵ Tamtéž, s. 237–238.

²⁶ Tzv. Ústava 9. května (úst. zák. č. 150/1948 Sb.) v § 11 odst. 2 deklarovala, že „původ dítěte nesmí být jeho právům na újmu“, v § 4 zák. č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, se ještě před přijetím občanského zákoníku z roku 1950 zakotvilo, že „dítě je zákonným dědicem obou rodičů a oba rodiče mají zákonné dědické právo po dítěti“.

²⁷ Srov. GENKIN, D. M. a kol. *Dějiny sovětského občanského práva 1917–1947*. Praha: Orbis, 1952, s. 458–459.

inspiračních vlivů, přičemž v případě dědění manželů byla ve srovnání s oběma svými východisky pro manžele nejméně výhodnější.

V občanském zákoníku z roku 1964 (zák. č. 40/1964 Sb.) nedošlo v postavení manželů v dědickém právu k žádné výrazné změně. Původně existovaly tři skupiny (§ 473–475), paradoxně však dědilo méně osob než v OZ 1950 (druhá skupina z OZ 1950 byla rozdělena na dvě, ale nezahrnovala již prarodiče zůstavitele) a po „velké“ novele z roku 1991 (zák. č. 509/1991 Sb.) byla rozšířena třetí skupina (§ 475 odst. 2) o děti sourozenců zůstavitele (tedy neteře a synovce zůstavitele) a doplněna čtvrtá skupina (§ 475a), zahrnující prarodiče zůstavitele a jejich děti (tedy tety a strýce zůstavitele).

Ve srovnání s OZ 1950 bylo v OZ 1964 postavení manželů částečně posíleno vypuštěním nástupnictví sourozenců po rodičích zůstavitele v rámci druhé skupiny dědiců (dědili až ve třetí skupině a manželů tedy nekonkurovali), částečně oslabeno vypuštěním manželova přednostního nároku na obvyklé domácí zařízení (přechod nedoplatků odměny za práci a opakujících se důchodů ve výši jednoměsíčního příjmu, jenž byl původně upraven v § 503 odst. 3 a po „velké“ novele z roku 1991 v § 859 odst. 3, byl v případě platových a mzdových nároků modifikován na trojnásobek průměrného měsíčního výdělku speciální úpravou: § 260 odst. 2 zák. č. 65/1965 Sb., zákoník práce, § 159 odst. 7 zák. č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, § 212 odst. 2 zák. č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, a § 328 odst. 1 zák. č. 262/2006 Sb., zákoník práce).²⁸

Současné dědické právo, upravené ve 2. části občanského zákoníku (zák. č. 89/2012 Sb.), vychází ze dvou odlišných tradic – česko-rakouské a československé (resp. meziválečné rekonstrukce navazující na ABGB na straně jedné a OZ 1964 navazující na sovětské právo na straně druhé), přičemž tato podvojnost se zřejmě nejméně odráží právě v zákonné dědické posloupnosti. Na rozdíl od OZ 1950 a 1964 je dnes preferováno dědění na základě porčení pro případ smrti (§ 1491–1632), zákonná dědická posloupnost je upravena jen stručně v § 1633–1641. Máme nově šest dědických tříd, ve srovnání s OZ 1964 došlo k rozšíření zákonných dědiců (o sestřenice a bratrance a praneteře a prasynovce), v postavení manželů však žádné větší změny nenastaly, protože první dvě třídy byly převzaty z OZ 1964 (stojí za zmínku, že vymezení 2. třídy v OZ doslovně odpovídá 2. skupině původního OZ 1964, což je spíše výjimkou, protože většina přebíraných ustanovení byla alespoň mírně přeformulována). Nově má manžel právo na základní vybavení rodinné domácnosti (§ 1667), jak již bylo zmíněno, toto ustanovení nebylo převzato z VN 1937, ale ze SN 1931.

3. Manžel(ka) a povinný díl

Diskuze nad „manželkou“ jako nepominutelným dědicem má v česko-rakouském prostoru dlouhou tradici. Cimrmanovsky řečeno byla opakovaně „navrhována“ a opakovaně „nezvolena“ – na počátku 19. století (při finalizaci ABGB), na počátku 20. století (při přípravě novelizace ABGB), ve 20. letech 20. století (v souvislosti s meziválečnou rekonstrukcí) i na počátku 21. století (při přípravě současného občanského zákoníku).

²⁸ Blíže: HORÁK, O. Přechod práv jinak než dědění z pracovního a služebních poměrů. *Právní rozhledy*, 2016, roč. 24, č. 20, s. 713–717.

3.1 Česko-rakouské právo (do roku 1950)

Codex Theresianus (2, 14, § 1 a násl.)²⁹ ani Hortenova osnova (2, 13, § 1 a násl.)³⁰ povinný díl pro manžela neupravovaly. Zakotvila ho až/již Martiniho osnova z roku 1796 (2, 13, § 1 a 7)³¹ a na ni navazující haličský občanský zákoník z roku 1797 (2, § 562 a 568)³² ve výši třetiny dědického podílu. Pokud některý z manželů dědil spolu s potomky, získával povinný díl pouze k doživotnímu požívání, až v případě dědění s jinými příbuznými činil jeho povinný díl jednu dvanáctinu pozůstalosti. Z perspektivy současného rakouského dědického práva to není mnoho – byl to však důležitý impulz, na který se za necelých dvě stě let navázalo v Rakousku a který byl zohledněn také v původním návrhu současného českého OZ.³³ Inspirací byl Karlu Antonu Martinimu (stejně jako v jiných otázkách) zřejmě pruský Allgemeines Landrecht (ALR) z roku 1794.³⁴

V průběhu závěrečných porad završených vydáním ABGB však byl manžel z kategorie nepominutelných dědiců vyřazen. Povinný díl byl projednáván na 73. sezení dne 19. listopadu 1804 za předsednictví místopředsedy komise Mathiase Wilhelma Haana a účasti dvorních radů Josefa Sonnenfelse, Josefa Schmidfelda, Johanna Aichena, Rudolfa Lyro a Franze Zeillera.³⁵ Diskuze probíhala zejména o okruhu nepominutelných dědiců. F. Zeiller jako referent vystupoval proti manželům i předkům jako nepominutelným dědicům – v případě manželů nejprve varoval před novinkami³⁶ a dále uváděl, že touto cestou mohou být pomínuti pokrevní příbuzní a majetek převeden na cizí rodinu.³⁷ V menšině zůstal J. Aichen, který se vyslovoval pro povinný díl pozůstalého manžela – argumentoval zájmy státu a povinností manželů se vzájemně zabezpečit. Rozhodnutí nebylo přijato, ale vzhledem k významu řešené otázky mělo být odloženo na jednání, kde bude více členů komise. K tomu došlo na 75. sezení dne 3. prosince 1804, kterého se účastnilo 9 členů komise včetně předsedy Heinricha Franze Rottenhanna.³⁸

²⁹ HARRAS-HARRASOWSKY, Ph. von (ed.). *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen*. Bd. II. Wien: C. Gerold's Sohn, 1884, s. 256 a násl. [online]. Dostupné na: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=cdu&datum=1884&page=267>.

³⁰ Týž. *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen*. Bd. IV. Wien: C. Gerold's Sohn, 1886, s. 232 a násl. [online]. Dostupný na: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=cdu&datum=1886&size=45&page=237>.

³¹ Týž. *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen*. Bd. V. Wien: C. Gerold's Sohn, 1886, s. 146 a násl. [online]. Dostupný na: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=cdu&datum=1886&page=705&size=45>.

³² Haličský občanský zákoník, vyhlášený patentem ze dne 13. února 1797 č. 337 Sb. z. s. pro Západní Halič a patentem ze dne 8. září 1797 č. 373 Sb. z. s. také pro Východní Halič. [online]. Dostupný na: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1010&page=500&size=45>.

³³ K inspirativnosti haličského OZ srov. HORÁK, K. A. Martini a první moderní úprava dědického práva, s. 10–11.

³⁴ Nověji zvl. BARTA, H. Zur Kodifikationsgeschichte des österreichischen bürgerlichen Rechts in ihrem Verhältnis zum preußischen Gesetzbuch. Entwurf Martini (1796), (W)GGB (1997), ABGB (1811) und ALR (1794). In: BARTA – PALME – INGENHAEFF, *op. cit.*, s. 321–442, a BRAUNEDER, W. Der Einfluss des ALR auf das ABGB. In: FISCHER-CZERMAK, C. a kol. (eds.). *Festschrift 200 Jahre ABGB*. Bd. I. Wien: Manz, 2011, s. 3–15.

³⁵ OFNER, *Der Ur-Entwurf und die Berathungs-Protokolle des Oesterreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Bd. I., s. 463–470 (k § 562–566).

³⁶ Tamtéž, s. 465.

³⁷ Tamtéž, s. 467.

³⁸ Tamtéž, s. 475.

Povinný díl byl v ABGB upraven v § 762–796. Mezi nepominutelné dědice byli původně řazeni pouze potomci a v případě absence potomků také předci, potomkům náležela ½ (§ 765), předkům ⅓ zákonného dědického podílu (§ 766). V rámci již výše zmiňované modernizace dědického práva na počátku 20. století byl po vzoru BGB navrhován také povinný díl pro manžela ve výši poloviny dědického podílu,³⁹ což však nakonec nebylo přijato s argumentem nevhodnosti dalšího omezování pořizovací volnosti zůstavitele (viz zpráva právní komise z června 1912).⁴⁰

Mezi nepominutelné dědice byl manžel v rakouském právu zařazen až novelou z roku 1978 (BGBl. Nr. 280/1978), postavení nemanželských dětí bylo zrovnoprávněno až novelou z roku 1989 (BGBl. Nr. 656/1989) a dědické právo manžela ještě posílila novela z roku 2004 (BGBl. Nr. 58/2004).

3.2 Meziválečné osnovy

Při meziválečné rekodifikaci se v úpravě povinného dílu důsledně navázalo na ABGB ve znění první dílčí novely, ať již šlo o SN 1931 (§ 673), tak VN 1937 a 1938/46 (oba § 574).

Jistou výjimkou byl návrh Svobodova subkomitétu pro dědické právo z roku 1921, který naopak manželce povinný díl přiznával: „Nepominutelné právo pro vdovu zavádí se vzhledem na Slovensko. Komise nepokládá za spravedlivé, přiřknouti předkům povinný díl jen, jsou-li nuzní, protože tu nejde jen o ekvivalent povinnosti zaopatřovací, nýbrž i o závazek mravní.“⁴¹ Povinný díl manželky spočíval v požívacím právu k polovině pozůstalosti (viz § 766 návrhu). Šlo o jeden z nemnoha vlivů uherského práva (konkrétně § 1553–1558 uherské osnovy z roku 1913, v platném uherském právu měla vdova sice požívací právo k celé pozůstalosti, potomci však mohli žádat soud o redukci požívání na byt a výživné), připomínající také římskoprávní institut nuzné vdovy (podle justiniánského či pandektního práva však muselo jít o chudou vdovu po bohatém manželovi, v uherském právu už nehrál rozdíl majetkových poměrů manželů roli).⁴²

³⁹ Povinný díl pro manžela byl obsažen jak ve vládním návrhu z roku 1907 (§ 99–102), tak v usnesení subkomise právní komise Panské sněmovny po prvním čtení z července 1909 (§ 124–127) i po druhém čtení z října 1911 (§ 99–103). Srov. stenografické protokoly Panské sněmovny z roku 1911. In: *Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrathes 1911–1914. XXI. Session 1911. 1. a 2. Beilage*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1914, s. 29. [online]. Text dostupný na: alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0021&page=1083&size=45; a s. 111–112. [online]. Text důvodové zprávy dostupný na: alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0021&page=1165&size=45.

⁴⁰ Srov. Bericht der Kommission für Justitzgegenstände über die Gesetzesvorlage, betreffend die Änderung und Ergänzung einiger Bestimmungen des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. In: *Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrathes 1911–1914. XXI. Session 1912. 78. Beilage*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1914, s. 105–106. [online]. Text zprávy dostupný na: alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0021&page=2403&size=45; a s. 356–357. [online]. Text vládní předlohy a návrh právní komise dostupný na: alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0021&page=2654&size=45.

⁴¹ SVOBODA, *op. cit.*, s. 65.

⁴² Srov. TILSCH, *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*, s. 127; ARNDTS, C. L. *Učební kniha Pandekt. III. díl*. Praha: Právnická Jednota, 1886, s. 134–135 (§ 481) a s. 319 (§ 606), a BONFANTE, P. *Institute římského práva*. Přel. VÁŽNÝ, J. 9. vyd. Brno: Čsl. akad. spolek „Právník“, 1932, s. 671 (§ 213). Nejnověji: DOSTALÍK, P. Od sestry k nuzné vdově. Změny postavení manželky v římském dědickém právu. *Právněhistorické studie*, 2022, 52/2, s. 25–35.

Emil Svoboda, profesor občanského práva v Praze, ve svém referátu uváděl, že „stanovisko návrhu bylo výsledkem kompromisu se zástupcem min. unifikačního“,⁴³ kterým byl sekční šéf Augustín Ráth, pozdější profesor občanského práva a první děkan bratislavské právnické fakulty.⁴⁴ Ve srovnání s ABGB by to sice byl určitý posun, ve srovnání s Martiniho osnovou či haličským OZ však krok zpět. Ani tato úprava však nebyla do osnovy z roku 1931 převzata.⁴⁵ V důvodové zprávě se k tomu uvádí: „Ve všeobecné debatě o dílu povinném byly mimo jiné sneseny důvody pro manželský díl povinný a proti němu, a bylo na konec usneseno, že nejlepším východiskem bude řádná úprava § 796 obč. zák. Proto byla ustanovení o dílu povinném formulována celkem ve shodě s návrhem subkomitétním a s občanským zákoníkem.“⁴⁶

Bylo to o to překvapivější, že povinný díl manžela byl diskutovaný na obou právnických sjezdech z roku 1925 (československém i německém) a většinový názor vyzněl pro zakotvení nepominutelného práva manželů (viz níže podkapitola 4.2).

3.3 Československé a české právo (od roku 1950 do současnosti)

Tzv. právníká dvouletka sice posílila dědické právo manželů, povinný díl však zůstal vyhrazen pouze potomkům a dále rodičům či prarodičům, kteří byli v nouzi a už práce neschopní (srov. § 551 OZ). Nezletilí potomci měli získat cenu celého dědického podílu, ostatní neopomenutelní dědicové cenu tří čtvrtin dědického podílu, který by jim připadl při dědění ze zákona. Ve výši povinného dílu, zavedení kritéria zletilosti u potomků a nouze a pracovní neschopnosti u předků se odráží vliv sovětského práva.⁴⁷ V důvodové zprávě k § 548–551 („Neplatná ustanovení závěti“) se k problematice manželů jako nepominutelných dědiců uvádí: „Manželka nebyla pojata do okruhu osob takto zvláště chráněných proto, poněvadž je o její hospodářské potřeby postaráno novým právem rodinným, zejména institutem zákonného majetkového společenství.“⁴⁸

Zakotvení zákonného majetkového společenství v rámci zákona o právu rodinném (§ 22–29 zák. č. 265/1949 Sb., o právu rodinném) navazující na slovenskou koakvizici bylo diskutováno již v meziválečné éře a byla to jedna z nemnoha změn provedených

⁴³ Srov. SEDLÁČEK, J. a kol. (eds.). *Druhý sjezd právníků československých konaný ve dnech 31. května, 1. a 2. června 1925 v Brně. Zápis o jednání sekce I. (Právo občanské, obchodní, směněčné a horní)*. Brno: Přípravný výbor druhého právnického sjezdu, 1925, s. 48.

⁴⁴ SVOBODA, *op. cit.*, s. 5.

⁴⁵ Srov. *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský. Návrh superrevisní komise. Díl II. Důvodová zpráva*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 185, 188 a 193.

⁴⁶ Tamtéž, s. 185.

⁴⁷ Srov. čl. 418, 420 a 422 OZ RSFSR z roku 1922, zvl. poznámku č. 2 k čl. 422 uzákoněnou nařízením z 28. května 1928, SU, č. 65, čís. 468, která zaváděla dosud neexistující povinný díl pro nezletilé dědice, a to ve výši $\frac{3}{4}$ zákonného dědického podílu. PROCHÁZKA, J. (ed.). *Občanský zákon Ruské sovětské federativní socialistické republiky*. Praha: Svoboda, 1946, s. 104–105 (ve znění do 1. září 1943); další změna nastala již zmiňovaným výnosem prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 14. března 1945, kdy se zavedl povinný díl ve výši celého zákonného dědického podílu nejen pro nezletilé zákonné dědice, ale také pro práce neschopné zákonné dědice. GENKIN, *op. cit.*, s. 451 a 459.

⁴⁸ Dostupná na: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_17.htm#_d.

ještě v rámci parlamentního projednávání vládního návrhu občanského zákoníku z roku 1937.^{49,50}

V občanském zákoníku z roku 1964 nedošlo v otázce manžela jako nepominutelného dědice k žádné změně.⁵¹ Občanský zákoník staronově upravoval také manželské majetkové právo, které se nově nazývalo bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů (§ 143 a násl. zák. č. 40/1964 Sb.) a od roku 1998 společným jměním manželů (zák. č. 91/1998 Sb., novelizujícím kromě zákona o rodině také občanský zákoník).

Při poslední rekodifikaci dědického práva se úprava dědického práva významně proměňovala. Do návrhu OZ z roku 2005 Karel Eliáš nejen převzal rakouský standard ochrany zákonných a nepominutelných dědiců (včetně důsledného provázání dědění a darování), ale dokonce jej zvýšil (větším povinným dílem pro nezletilé nepominutelné dědice či obnovením tzv. falcidiánské kvarty). V dalším průběhu rekodifikace však došlo k výraznému oslabení jejich ochrany – institut kolace (započtení darování) byl revidován (v zásadě je omezeno na tři roky před smrtí zůstavitele a netýká se třetích osob) a odvolání daru pro zkrácení povinného dílu bylo zcela vypuštěno, čímž došlo k návratu k myšlenkovým východiskům občanského zákoníku z roku 1964.

Povinný díl byl původně navrhován (zřejmě po vzoru tehdy platného rakouského dědického práva) jak pro manžela, tak pro rodiče. Ani jeden z těchto návrhů však nebyl rekodifikační komisí akceptován, na což je v důvodové zprávě upozorněno: „Okruh nepominutelných dědiců je i nadále zachován jako poměrně úzký, tak jak byl nastaven redukcující zákonnou úpravou v r. 1964. ... Při projednávání věcného záměru nového občanského zákoníku byly návrhy na rozšíření okruhu nepominutelných dědiců na standardní úroveň zamítnuty, a osnova tedy v tomto směru dosavadní stav nemění.“⁵² Tím se dvousetletý boj o povinný díl pro jiné osoby než potomky prozatím uzavřel.

4. Reformní diskuze v česko-rakouské právní vědě

4.1 Předválečné diskuze

Na přelomu 19. a 20. století byla problematika dědického práva manželů (manželky) v rámci česko-rakouské právní vědy předmětem zvýšeného zájmu. Věnovali jí pozornost civilisté (např. Armin Ehrenzweig, Julius Ofner a Emanuel Tilsch), romanisté (Gustav Hanausek) i právní historici (Robert Bartsch). Připomenout musíme zejména knihu R. Bartsche, profesora právních dějin a později i občanského práva ve Vídni, zaměřenou speciálně na proměny právního postavení ženy,⁵³ dále komparativní studie E. Tilsche, profesora občanského práva v Praze, zaměřené na principy dědického práva⁵⁴ a kromě toho

⁴⁹ Srov. *Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník*. Praha: Národní shromáždění ČSR, 1937, s. 186–187, a LUBY (ed.), *op. cit.*, s. 263–271 (§ 1062–1066).

⁵⁰ Blíže: BLAŽKE, J. *Majetkové právo manželské*. Praha: Orbis, 1953, a LACLAVÍKOVÁ, M. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi*. Bratislava: Veda, 2010, s. 265 a násl.

⁵¹ Srov. KRATOCHVÍL, Z. a kol. *Nové občanské právo*. Praha: Orbis, 1965, s. 637–638.

⁵² ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 668–669.

⁵³ BARTSCH, R. *Die Rechtsstellung der Frau als Gattin und Mutter. Geschichtliche Entwicklung ihrer persönlichen Stellung im Privatrecht bis in das achtzehnte Jahrhundert*. Leipzig: Veit & Comp., 1903.

⁵⁴ TILSCH, E. Úvod do práva dědického. *Sborník věd právních a státních*, 1905, roč. 5, s. 261–278.

také na dědění ze zákona.⁵⁵ R. Bartsch chtěl původně psát komparativně uchopenou práci s vyústěním v platném právu, na radu kolegy Josefa Mauzka se však omezil pouze na historické výklady.⁵⁶ V případě R. Bartsche i E. Tilsche šlo současně o práce kvalifikační: u prvního šlo o podklad pro jmenování docentem, u druhého pak řádným profesorem.

Dobově se se objevovaly nejen (většinou⁵⁷) hlasy pro posílení postavení manžela v dědickém právu, ale také proti (A. Ehrenzweig,⁵⁸ G. Hanausek⁵⁹) – např. G. Hanausek, profesor římského práva v Grazu, jehož životní osudy však byly úzce provázány také s českými zeměmi, nedoporučoval právo povinného dílu pro přeživšího manžela (čímž předznamenal a zřejmě i ovlivnil výslednou podobu novely)⁶⁰ a u zákonného dědického práva navrhol ve srovnání s původním zněním ABGB pouze rozšíření poživacího práva manžela (tedy méně, než bylo navrhováno a nakonec i uzákoněno).⁶¹

4.2 Meziválečné diskuze

V souvislosti s meziválečnou rekonstrukcí občanského práva se vedla diskuze o povinném dílu manžela na československém i na německém právnickém sjezdu z roku 1925 a většinový názor vyzněl pro zakotvení nepominutelného práva manželů. Ještě před konáním sjezdů Jaromír Sedláček, profesor občanského práva v Brně, známý především svým redakčním a autorským podílem na velkém šestidílném komentáři k obecnému zákoníku občanskému, v rámci posudku k reformě dědického práva (jinak se věnoval především obligačnímu a věcnému právu) pozitivně hodnotil zakotvení povinného dílu manželky s tím, že se jedná o „velmi důležitou materiální změnu“ a že „navrhovaná změna, čerpaná z práva uherského, je velmi spravedlivá“.⁶²

Na 2. sjezdu československých právníků v Brně, konaném na přelomu května a června 1925, se jednalo o třetí otázku projednávanou v rámci 1. sekce Právo občanské a obchodní, která zněla: „Doporučuje se zavést povinný díl pro vdovu a opravit § 700 obč. zák. (dvorní dekret ze dne 23. května 1844 čís. 807 ř. z.)?“.

⁵⁵ TILSCH, *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací právní vědy*.

⁵⁶ OLECHOWSKI, T. – EHS, T. – STAUDIGL-CIECHOWICZ, K. *Die Wiener Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1918–1938*. Wien: Vienna University Press, 2014, s. 366.

⁵⁷ Po reformě práva povinného dílu bylo voláno už v 90. letech 19. století (srov. PRAŽÁK, K. Über eine Reform des österreichischen Erbrechtes. *Gerichtshalle*, 1898, č. 17, s. 191–193), opakovaně kritizoval slabé postavení ženy (nejen) v dědickém právu advokát a sociálně orientovaný politik J. Ofner (OFNER, J. Die Frau im österreichischen Privatrecht. *Dokumente der Frauen*, 1899, roč. 2, zvl. s. 442. [online]. Dostupné na: <http://www.literature.at/viewer.alo?objid=1301&viewmode=fullscreen&scale=2&rotate=&page=6>. Vládní návrh z konce roku 1907, zahrnující povinný díl pro manžela, kladně hodnotil již zmiňovaný R. Bartsch. Srov. BARTSCH, R. *Die Reform des österreichischen Privatrechts*. Wien: Manz, 1908, s. 30–31. Separát viz: *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*, 1908, roč. 59, č. 1–4. [online]. Dostupné na: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=aog&datum=19080125&seite=3&zoom=33>.

⁵⁸ Srov. EHRENZWEIG, A. *Gutachten über den Entwurf eines Nachtragsgesetzes zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche. Dem österreichischen Advokatenrat erstattet*. Wien: Verlag des XI. österreichischen Advokatenrates, 1908, zvl. s. 78 a násl.

⁵⁹ Srov. HANAUSEK, G. *Das gesetzliche Erbrecht und Pflichtteilsrecht des Ehegatten in den Entwürfen einer Novelle zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche. Studien zum österreichischen Erbrecht und ehelichen Güterrecht*. Wien: Manz, 1910, zvl. s. 16 a násl.

⁶⁰ Tamtéž, s. 22–37 a 76–77.

⁶¹ Tamtéž, s. 16–21 a 74–76.

⁶² Srov. SEDLÁČEK, J. Poznámky k navrhované reformě dědického práva. *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, 1923, roč. 2, s. 154.

Sešly se tři práce: rady vrchního zemského soudu v Moravské Ostravě JUDr. Rudolfa Trpíka (15 s.), dále finančního prokurátora a ministerského rady v Brně JUDr. Josefa Voslaře (37 s.) a rady ministerstva pro zásobování lidu Kamila Harmacha (3 s.). Trpíkova práce byla připravena s využitím statistických dat krajského soudu v moravské Ostravě, Voslařova rozsáhlá historicko-komparativní a Harmachova stručná úvahová, všechny se však shodovaly v názoru, že povinný díl manželky by měl být zakotven, a to ve formě peněžitého nároku ve výši poloviny hodnoty dědického podílu (nikoli tedy ve formě poživacího práva, jak navrhoval subkomitét), a že by toto právo nemělo být omezeno pouze na dobu vdovství. V zásadě se tedy mělo jednat o řešení německého BGB (§ 2303).

Sekci předsedal Karel Hermann-Otavský, profesor obchodního práva v Praze, jednání bylo 1. června 1905 dopoledne, referentem byl E. Svoboda, který nejprve představil účel otázky (proč byla dána na program sjezdového jednání), dále tři došlé práce a shrnutí, v němž práce srovnal a vyjádřil také svoje mínění. Do jisté míry předznamenal závěrečnou rezoluci i další vývoj řešení otázky v rámci rekodifikačních prací, když prohlásil, že jde o to, „abychom rychle opatřili vědecký překlad, v němž by revisi provedeny byly nejnaléhavější retuše, aniž by otřáslы základy zákona, retuše, které by nás přiblížily možnosti unifikace občanského práva v době dohledné“.⁶³

Do diskuze se přihlásilo 12 účastníků, názory se různily, objevila se také myšlenka na zakotvení slovenské koakvizice (neboli spolunabytého majetku), což by zajistilo práva manželky při úmrtí manžela. V zásadě můžeme říci, že čeští právníci byli pro povinný díl do vlastnictví, slovenští pro poživací právo, řada diskutujících se vyslovovala také pro povinný díl pro vdovce. Referent následně shrnul výsledky debaty a formuloval čtyři rezoluce pro hlasování. Jako první byla přijata rezoluce „budiž zavedeno nepominutelné právo pro vdovu v podobě poživacího práva k polovině pozůstalosti na dobu vdovství“, což korespondovalo s návrhem subkomitétu. Došlo k tomu poněkud překvapivě jednomyslně, i když všichni autoři tří předložených prací a většina českých diskutujících se vyslovovala proti poživacímu právu. Zdá se, že převážil ohled na slovenské kolegy, respekt k referujícímu a snaha jednomyslností podpořit alespoň částečné posílení práv manželky zůstavitele. Kromě toho byla jako poslední přijata rezoluce „budiž zavedeno přiměřeným způsobem nepominutelné právo pro vdovce“.⁶⁴

Problematika povinného dílu byla na 2. německém právnickém dnu, konaném na konci června 1925, řešena v rámci druhé otázky projednávané v 1. sekci, která zněla: „Welche wesentliche Lücken weist der Revisionsentwurf zu ABGB auf dem Gebiete des Erbrechtes auf?“.⁶⁵ Autorem práce (posudku) byl brněnský advokát JUDr. Otto Reissmann, referentem Egon Weiss, profesor občanského práva na německé právní fakultě v Praze.

Otto Reissmann, který se odborně věnoval především problematice rodinného práva, se po vzoru německého BGB (§ 2308) a švýcarského ZGB (čl. 461) vyslovoval pro omezení povinného dílu předků pouze na rodiče a dále proti povinnému dílu manžela (měl mít pouze právo na výživné proti pozůstalosti, resp. vyživovací povinnost zemřelého man-

⁶³ SEDLÁČEK a kol. (eds.), *Druhý sjezd právníků československých*, s. 56.

⁶⁴ Tamtéž, s. 56–58.

⁶⁵ Srov. *Zweiter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei. Verhandlungen*. Prag: Eigenverlag der ständigen Vertretung des Deutschen Juristentages in der Tschechoslowakei, 1925, s. 52 a násl.

žela měla přecházet na dědice).⁶⁶ V rámci jednání byla tato otázka zevrubně diskutovaná a nakonec se však prosadil názor Eduarda Fischer-Colbrie, rady vrchního zemského soudu a soukromého docenta vídeňské právnické fakulty, aby manželům vzájemně náležel povinný díl ve výši poloviny zákonného dědického podílu, což bylo většinou přítomných schváleno.⁶⁷

5. K vývojovým trendům, současnému stavu a závěrečnému srovnání

Vývoj dědického práva se v česko-rakouském prostředí i evropském kontextu vyznačuje posilováním postavení manželů. Není sice lineární, ale z dlouhodobé perspektivy je patrný, přičemž v jeho celkové úpravě a zákonné posloupnosti zvláště vidíme směřování od „pokrevnosti“ k zohlednění „potřeb“ a „zásluh“.

Toto směřování je (nejen) v domácím prostředí podmíněno či ovlivněno proměnami tří provázaných soukromoprávních principů, které se specificky odrážejí právě v dědickém právu a mohou vést jak ke zlepšení, tak i zhoršení postavení pozůstalých manželů:

- 1) principu autonomie vůle – posílení pořizovací volnosti zůstavitele (existence dědických smluv a omezení nepominutelných práv potomků/předků) může zlepšit pozici pozůstalých manželů;
- 2) principu rodinné solidarity – posun od „kvalifikované pokrevnosti“ (dědění manželských potomků a dalších příbuzných) přes „běžnou příbuznost“ na „potřebnost“ (rozlišování zletilých a nezletilých potomků, dědické právo spolužijících osob, právo na zaopatření a význam neschopnosti se žít) může zlepšit i zhoršit pozici pozůstalých manželů;
- 3) principu ochrany dobrých mravů – zohledňování „zásluhovosti“ v podobě institutu společné či rodinné domácnosti (péče o společnou domácnost u dědění spolužijících osob, spoluzití ve společné domácnosti u přechodu nedoplatků odměny za práci na pozůstalého manžela, děti nebo rodiče, sdílení rodinné domácnosti u práva pozůstalého manžela na zaopatření) nebo v podobě vypořádání nadstandardních aktivit (zákonných) dědiců formou zvýšení dědického podílu může zlepšit i zhoršit pozici pozůstalých manželů.

Dnes jsou ve většině západních právních řádů manželé (ev. registrovaní partneři) nejbližšími osobami k zůstaviteli nejen fakticky, ale i právně. Platí to i o českém dědickém právu? Zatímco v „sesterských“ německých zemích to je provedeno přímo a nezávisle (na vůli zůstavitele), u nás částečně (resp. nepřímo) a závisle (na vůli zůstavitele). Můžeme si to ukázat na (ne)řešené kazuistice uvedené v první podkapitole:

- 1) „pozapomenutá“ závěť ve prospěch bývalé manželky – jde o situaci, kdy se manžel rozvede, znovu se ožení, ale nezmění či nezruší letitou závěť ve prospěch bývalé manželky. Tematicky se jedná o problematiku vlivu změny stavu na platnost posledního pořízení neboli tématu *clausula rebus sic stantibus* v dědickém právu.⁶⁸ Zatímco v současném ABGB dochází ke zrušení závěti rozvodem (§ 725), v našem právu by toto

⁶⁶ REISSMANN, O. Welche wesentliche Lücken weist der Revisions-Entwurf zu ABGB auf dem Gebiete des Erbrechtes auf? In: *Zweiter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei. Gutachten*. Prag: Eigenverlag der ständigen Vertretung des Deutschen Juristentages in der Tschechoslowakei, 1925, s. 51–71 a 84.

⁶⁷ *Zweiter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei. Verhandlungen*, zv. 1. s. 69–70 a 281–282.

⁶⁸ Blíže: KÖBLER, R. *Die „clausula rebus sic stantibus“ als allgemeiner Rechtsgrundsatz*. Tübingen: Mohr, 1991, např. s. 53–55 a 61; z domácí literatury nejnověji: SALČÁKOVÁ, B. *Vliv změny osobního stavu na platnost posledního pořízení*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta. Olomouc, 2019. [online]. Dostupné na: <https://theses.cz/id/13q1bp/>.

- „opomenutí“ zůstavitele bylo platné. Řešitelné judikatorně by to v českém právu bylo zřejmě až v situaci, kdy by zůstavitel uzavřel nové manželství (srov. § 1482 OZ).
- 2) „příležitostná“ přítelkyně dědicem – problematika tzv. *Mätressen-Testament* či *Geliebten-Testament* byla v Německu a Rakousku řešena judikaturou a legislativní řešení našla v povinném dílu manžela (ABGB § 757 a 759, novelou z roku 1978; BGB § 2303, již v původním znění), české právo ochranu pozůstalého manžela legislativně řeší pouze v rámci práva na zaopatření (slušnou výživou v § 1666 odst. 1, nutným zaopatřením v § 1666 odst. 2 a základním vybavením rodinné domácnosti v § 1667).⁶⁹
  - 3) spoludědění manželky a přítelkyně – české právo umožňuje v rámci 2. dědické třídy (§ 1636) spoludědění manželky a přítelkyně, pokud se zůstavitelem alespoň rok před jeho smrtí žila ve společné domácnosti (tzv. spolužijící osoba), což v Rakousku možné není (životní partner má po novele ABGB z roku 2015 zakotveno v § 748 mimořádné dědické právo, dědí však až po absenci všech zákonných dědiců).

Z výše uvedeného srovnání i celkového vývoje by mělo být patrné, že zatímco rakouské (dědické) právo promyšleně vyvažuje autonomii vůle a rodinnou solidaritu, přičemž chrání nejen zájmy zůstavitele, ale také pozůstalého manžela a dětí, české právo výrazně preferuje autonomii vůle zůstavitele a upořádá rodinnou solidaritu nebo možná lépe řečeno rodinnou odpovědnost – odpovědnost za to, co jsme k sobě připoutali.

---

⁶⁹ Blíže: THIELMANN, G. *Sittenwidrige Verfügungen von Todes wegen*. Berlin: Duncker & Humblot, 1973; BEZOUŠKA, P. Civilněprávní otázky testovací svobody. *Právník*, 2014, roč. 153, č. 10, s. 816–829. Diplomovou práci na téma *Dědické právo a dobré mravy* aktuálně na olomoucké právnické fakultě připravuje Barbora Švejnhová.